

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوازدهم، شماره اول (پیاپی ۴۳)، بهار ۱۴۰۲

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

DOR: 20.1001.1.23222131.1402.12.43.5.3

صفحات ۹۴-۷۷

مقاله پژوهشی

تبیین عوامل اقتصادی و زیرساختی مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی (مورد مطالعه: شهرستان ارومیه)

مژگان قلمی چراغتیپه؛ کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
علیرضا دربان‌آستانه*؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
محمدامین خراسانی؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۸/۲۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۱/۳

چکیده

صنعت گردشگری به عنوان صنعتی پویا، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است. استان آذربایجان غربی در زمینه گردشگری رتبه دهم را در ایران دارا می‌باشد. شهرستان ارومیه با وجود دریاچه ارومیه در کنار ۵۰ نوع جاذبه گردشگری، بزرگترین و پرجمعیت‌ترین شهرستان در استان آذربایجان غربی می‌باشد و با پتانسیل بالای جذب گردشگر، برنامه‌ریزی‌های کلان و مدیریت یکپارچه را می‌طلبد. از سویی برنامه‌ریزی سنتی دیگر قادر به پاسخگویی نیست و باید از روش‌های آینده پژوهی مانند سناریونویسی در جهت پیش‌بینی آینده و تبیین راهکارهای رسیدن به شرایط مطلوب استفاده کرد. پژوهش مورد مطالعه از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش انجام شده در پژوهش حاضر به دو شیوه کتابخانه‌ای و پرسشنامه می‌باشد و نیز برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از سناریو ویزارد بهره گرفته شده است. باتوجه به وضعیت گردشگری در روستاهای شهرستان ارومیه و وضعیت‌های احتمالی آینده پیش روی توسعه گردشگری استان آذربایجان غربی، مجموعاً ۳۶ وضعیت مختلف برای ۱۲ عامل کلیدی طراحی شد که این وضعیت‌ها طیفی از شرایط مطلوب تا نامطلوب را شامل می‌شود. بنابر پژوهش صورت گرفته روستاهای شهرستان ارومیه با سه گروه از سناریوهای توسعه گردشگری در آینده روبروست. در این میان "سناریو گروه دوم" با ۸ وضعیت کاملاً مطلوب، ۱ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۲ وضعیت در آستانه بحران و ۱ وضعیت بحرانی با عنوان سناریو مطلوب این پژوهش، آرمان شهری بی‌بدیل است که با اجرای آن افق روشن گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه را خواهد ساخت؛ افقی که برای تحقق آن راهبردهایی در انتهای پژوهش ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، اقتصاد روستایی، اقتصاد گردشگری، آینده‌پژوهی، شهرستان ارومیه.

* astaneali@ut.ac.ir

(۱) مقدمه

گردشگری در هر فضای جغرافیایی در روندی از تطبیق‌پذیری جاذبه‌های سکونتگاه‌ها و تسهیلات مورد نیاز انجام می‌گیرد (قنبری و آدمی، ۱۳۹۷: ۱۷۰). توسعه امکانات گردشگری نقاط روستایی موضوع و یا دغدغه جدید برنامه‌ریزان حوزه گردشگری است مناطقی که بخش‌های قابل توجهی از سرزمین کشورها را به خود اختصاص داده و ویژگی اصلی آنها را می‌توان فقر و محرومیت گسترده در کنار ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی و گردشگری پذیر عنوان کرد. ظرفیت‌هایی که به دلیل ناشناخته ماندن و عدم دسترس‌پذیری بکر مانده و کمتر مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند (۲۱۳-۲۱۵: ۲۰۱۲: Scott et al.). بنابراین با توجه به اهمیت بسیار زیاد این مناطق در جذب گردشگران داخلی و خارجی و نیز نقش پیش‌رانه آن در تحقق توسعه مناطق روستایی و نیز تحقق عدالت فضایی، امروزه کشورهای پیشرو در صنعت گردشگری، اقدام به سرمایه‌گذاری در این حوزه نموده و گوی سبقت را از هم می‌ریابند. توسعه گردشگری در هر کشوری نیازمند سرمایه‌گذاری است و بدون سرمایه‌گذاری در طرح-های زیربنایی و روبنایی نمی‌توان انتظار توسعه گردشگری را داشت. برای تحقق این مهم، امروزه بسیاری از کشورهای جهان، اقدام به شناخت و اولویت بندی نیازهای گردشگری خود نموده و متناسب با این نیازها و همچنین خواست‌های گردشگران سرمایه‌گذاری می‌نمایند (حسن‌نژاد و حکیم‌دوست، ۱۳۹۳: ۸۹) این امر، به ویژه در مبحث توسعه گردشگری مناطق روستایی بسیار حائز اهمیت است. به طوری که بین کیفیت و کمیت زیرساخت‌ها و میزان گردشگران وارد شده به یک منطقه ارتباط قوی وجود داشته و صرف وجود جاذبه‌های گردشگری برای ورود گردشگران به یک منطقه کافی نیست (Andereck et al., 2005).

شهرستان ارومیه نیز به دلیل وسعت زیاد و همچنین تنوع آب و هوایی و فرهنگی دارای تعداد زیادی جاذبه طبیعی و فرهنگی بوده که بخشی از آنها در روستاها قرار گرفته‌اند، با وجود این که جاذبه‌های گردشگری قرار گرفته در نقاط روستایی از قابلیت زیادی برای جذب گردشگران برخوردار هستند ولی عدم سرمایه‌گذاری مناسب و کافی در زیرساخت‌های این مناطق، مانع از استفاده بهینه از این ظرفیت‌ها برای توسعه و رونق گردشگری شده است (برارزاده و همکاران، ۱۳۹۳). با توجه به این که پیش‌نیاز هرگونه برنامه ریزی و از آن جمله برنامه ریزی در جهت تأمین سرمایه‌های لازم برای توسعه زیرساخت‌های گردشگری در مناطق روستایی، شناخت وضعیت فعلی این مناطق از نظر سطح برخورداری است تا از این طریق بتوان امکانات و سرمایه‌ها را متناسب با نیازهای هر منطقه هدایت کرد، ضروری است تا سمت و سوی پژوهش‌ها را به آن سو متمایل کرد. مسئله اصلی پژوهش حاضر تحلیل گردشگری مناطق روستایی شهرستان ارومیه از منظر شناخت عواملی می‌باشد که بتوان با سناریونویسی درست آینده مطلوب گردشگری در این مناطق را ترسیم کرد که خود باعث رونق این شاخه از گردشگری است. آنچه که در فرایند برنامه ریزی گردشگری به طور قابل ملاحظه‌ای در نظر گرفته می‌شود قابلیت تطبیق مقصد با روندهای جدید، بازارهای در حال تغییر و محیط رقابتی بازار است و باید توجه داشت که حضور عاملان در روند تحولات آینده، کاهش تهدیدات و افزایش فرصت‌ها و گزینه‌ها نیازمند رویکردی آینده پژوهانه است که امکان کنشگری در رخدادهای آینده را فراهم می‌سازد. در این راستا هدف پژوهش حاضر، تدوین و شناخت بهترین سناریو از عواملی می‌باشند که بر توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه تاثیر بسزایی خواهند داشت که در این میان از روش سناریو ویزارد برای رسیدن به این مهم بهره گرفته شده است.

¹ Spatial Justice

۲) مبانی نظری

صاحب‌نظران توسعه روستایی با در نظر گرفتن مزیت‌ها و اثرات مثبت فعالیت‌های گردشگری در ایجاد درآمد و فرصت‌های شغلی به عنوان یک گزینه جدید، معتقدند که گردشگری روستایی توانایی بالایی برای ارتقای شیوه‌های زندگی روستایی دارد و به ایجاد تغییرات مثبت در توزیع درآمد در این مناطق می‌انجامد (محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹۴)؛ بنابراین نقش و جایگاه گردشگری روستایی در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی به قدری مهم است که روز به روز اثرات مثبت و سازنده آن در تمامی ابعاد مورد توجه قرار گرفته است. زیرا نقش گردشگری روستایی در کمک به رفع پیامدهای توسعه‌نیافتگی در مناطق محروم روستایی، رفع فقر و نابرابری اجتماعی و اقتصادی، بیکاری، مهاجرت روستایی و غیره برای همگان آشکار شده است (George et al., 2009: 106)؛ گتز و کارلسن (۲۰۰۷) در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که رونق صنعت گردشگری در مناطق روستایی به ارتقای خودآثربخشی، خودتعیینی، حفاظت محیط زیست، تقویت استفاده از منابع طبیعی موجود، حمایت از منابع فرهنگی و اجتماعی، حمایت از منابع زیست محیطی، ارتقای عزت نفس، احساس ارزش در میان جوامع روستایی، آگاهی به ارزش‌های فرهنگ خودی و تقویت صنایع دستی می‌انجامد. بر این اساس اندیشمندان و صاحب‌نظران امر برنامه ریزی توسعه ناحیه‌ای و روستایی با ارائه دیدگاه‌ها و تئوری‌های خاص، هر کدام به نوعی سعی کردند که به اهمیت روستاهای دارای جاذبه‌های گردشگری در توسعه متعادل ناحیه‌ای اشاره نمایند؛ به عنوان مثال اقتصاددانان پیرو مکتب نئوکلاسیک، رشد و توسعه مناطق محروم روستایی را تحت تأثیر دو عامل مکانیسم تعادل و جابجایی می‌دانند که خود این امر تحت تأثیر گردشگری بوده و در بلندمدت منجر به تعادل ناحیه‌ای می‌شود (قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۵) و یا اینکه طرفداران اقتصاد سیاسی معتقدند که شکل‌گیری توریسم روستایی تحت تأثیر و نفوذ شدید عوامل تعیین‌کننده اقتصادی و سیاسی حاکم بر هر کشور بوده و سایر جنبه‌های آن نیز منتج از این عوامل است (Yuyan et al., 2019). در واقع چنین باید گفت که گردشگری همانند خیلی از موضوعات امروزی، چند بعدی است و ماهیت سیستمی دارد؛ به تبع این خصیصه و این که هر سیستم از اجزایی تشکیل می‌شود، گردشگری نیز عناصر و اجزایی دارد که با ترکیب یکدیگر، یک کلیتی به عنوان گردشگری را به وجود می‌آورند؛ یعنی شکل‌گیری و رونق توسعه گردشگری تابع اقداماتی در جهت تأمین امکانات و زیرساخت‌ها، شناساندن مدیریت علمی، تولید ارزش فرهنگی - اقتصادی و بوده و بعد از تأمین این شرایط گردشگری رونق گرفته و اثرات مثبت خود را بروز می‌دهد (Bramwell and Lane, 2009). در زمینه ارتباط بین گردشگری و توسعه روستایی سه دیدگاه مطرح است. دیدگاه اول گردشگری را به مثابه راهبردی برای توسعه روستایی به کار می‌گیرد. در دیدگاه دوم، گردشگری به مثابه سیاستی برای بازساخت سکونتگاه‌های روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد. در دیدگاه سوم، گردشگری روستایی به مثابه ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی مطرح است. این دیدگاه خواهان رشد بلندمدت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است (حیدری ساربان، ۱۳۹۶: ۱۸۱).

مدیران و تصمیم‌سازان از سناریو به منظور تسهیل غلبه بر عدم قطعیت‌ها در افق بلندمدت استفاده می‌کنند (Mai et al., 2018). به منظور شناسایی عوامل تأثیرگذار و عوامل تأثیر پذیر، لازم است از روش‌هایی با هدف توصیف وضعیت سیستم مورد تحلیل، استفاده نمود (زاهدی و خانلو، ۱۳۹۰: ۵۳). پیتر شوارتز مدیر GBN در کتاب خود «هنر دیدگاه بلندمدت»، گام‌های فرآیند ساخت سناریو را این گونه بیان کرده است (شوارتز، ۱۹۹۶):

- گام اول: مشخص کردن موضوع اصلی؛
- گام دوم: مشخص کردن فاکتورهای کلیدی و فرایندهای مهم محیطی؛
- گام سوم: نیروهای پیشران؛
- گام چهارم: رتبه‌بندی بر اساس اهمیت و عدم قطعیت؛
- گام پنجم: انتخاب منطق سناریو یا نقشه حرکت؛
- گام ششم: کامل کردن سناریو؛ و
- گام هفتم: بررسی پیامدها و نتایج هر سناریو.

در زمینه این موضوع مطالعات داخلی و خارجی زیادی با دیدگاه‌های مختلف صورت گرفته است که برخی از مهمترین‌ها در ذیل اشاره می‌گردد.

ویلیام (۲۰۱۶) در مقاله خود تحت عنوان "گردشگری اجتماعی، سناریو برای پایداری گردشگری در ۲۲۰۰" به بررسی جایگاه گردشگری اجتماعی و عوامل کلیدی موثر بر ارتقای جایگاه این نوع گردشگر در سال ۲۲۰۰ پرداخته است. از نظر نویسنده عواملی همچون توسعه شکارگاه‌های انسانی، استراحت گاه‌های گردشگری، رسانه‌های جمعی، منابع طبیعی، امنیت غذایی، شکاف‌های طبقاتی جوامع، هنجارهای اجتماعی موجود، میزان مشارکت‌های محلی در گردشگری، فضاهای توسعه‌یافته گردشگری، از عوامل کلیدی موثر بر گردشگری اجتماعی آینده جهان خواهد بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که آینده گردشگری به شدت متأثر از عوامل فوق‌الذکر خواهد بود و جایگاه جهانی کشورها به لحاظ جذب گردشگر در گرو بهره‌گیری از عوامل توسعه‌زای گردشگری در ۲۲۰۰ خواهد بود.

پونگ و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله خود تحت عنوان "برنامه ریزی سناریو برای شهر گردشگری کم کربن: یک مطالعه موردی از نان" به تلاش برای ارائه یک سناریوی مطلوب برای گردشگری آینده این استان پرداختند. آنها در پژوهش خود به ۴ سناریوی ممکن و مطلوب برای آینده گردشگری این استان رسیدند. از نظر آن‌ها محرک‌های توسعه‌زای گردشگری آینده برای منطقه مورد مطالعه عبارت بودند از: زمینه‌های رشد گردشگری، خانه‌های نسل جدید؛ ارزش‌های سنتی جامعه، سیاست‌گذاری، مشارکت محلی، فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، آلودگی هوا، انرژی‌های تجدید پذیر، سیستم حمل و نقل، سرمایه خارجی، محصولات محلی، مدیریت پسماندهای شهری در پایان پژوهش نیز علاوه بر تدوین ۴ سناریو، تجزیه و تحلیل STEEP برای شناسایی نیروهای اصلی محرک برای گنجاندن در سناریوها انتخاب شد. علاوه بر این، شاخص‌هایی برای نظارت بر توسعه شهر گردشگری کم کربن نیز پیشنهاد شده است.

لوو و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله خود با عنوان "برنامه ریزی مبتنی بر سناریو برای یک سیستم گردشگری پویا با تجزیه و تحلیل ردپای کربن: یک مطالعه موردی از Xingwen Global Geopark، چین" به بررسی امکان توسعه گردشگری در شهرهای کم کربن و ژئوپارک‌های چین برای آینده پرداختند. از منظر نویسندگان این مقاله در شهرهای کم کربن همواره می‌توان شاهد رشد گردشگری بود. و ژئوپارک‌های شهری همواره با توجه به عوامل توسعه‌زا می‌توانند آینده گردشگری شهری را دگرگون نمایند. در سناریوی نوشته شده برای سال ۲۰۳۰ در ژئوپارک‌های چین که مورد تاکید این مقاله می‌باشد. ۹ عامل کلیدی موثر بر گردشگری آینده ژئوپارک‌ها شامل پرسنل خدماتی، سیستم‌های حمل و نقل، آرایش‌های زیست محیطی، اثرات محیط زیستی، مراکز خرید، حفاظت از محیط زیست، سرمایه‌گذاری، نسبت تصفیه ضایعات جامد، نسبت تصفیه فاضلاب بررسی شده اند. نتایج

پژوهش نشان می‌دهد که به هر مقدار که در شهرهای گردشگری پذیر و ژئوپارک‌ها میزان کربن کاهش یابد به همان میزان افزایش مراجعات گردشگرانه را به دنبال خواهد داشت و به نوعی به این نتیجه می‌رسد که آینده گردشگری ژئوپارک‌های چین گردشگری بدون کربن خواهد بود و در صورت تداوم وجود کربن آینده گردشگری این منطقه چالش‌های جدی را متحمل خواهد شد. نتایج حاصله از این پژوهش وضعیت فعلی گردشگری ژئوپارک را مناسب نمی‌داند.

زالی و عطریان (۱۳۹۵) و عطریان و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان "تدوین سناریوهای توسعه گردشگری منطقه‌ای براساس اصول آینده‌پژوهی مورد مطالعه: استان همدان" شناسایی عوامل اصلی و ترسیم آینده‌های باورکردنی و مطلوب در آینده گردشگری منطقه‌ای استان همدان را به بحث و بررسی می‌گذارد. شاخص‌های اثرگذار در آینده گردشگری استان همدان از نظر نویسندگان به این قرار است: شاخص‌های اقتصادی، شاخص برنامه‌ریزی و مدیریت، شاخص‌های زیرساختی، شاخص‌های خدماتی، شاخص‌های تبلیغاتی، شاخص‌های اجتماعی و شاخص‌های طبیعی بوده‌اند. محققین در این پژوهش عوامل اصلی موثر بر وضعیت گردشگری آینده این استان را به این صورت بیان کرده‌اند: سیاست‌های کلان دولت، قوانین و مقررات گردشگری، بودجه، طرح جامع گردشگری، سیاست‌های تشویقی، رسانه‌ها، دانش فنی، هماهنگ سازی سازمان‌ها، برنامه‌های آموزشی، بخش خصوصی، تأسیسات زیربنایی، فرهنگ پذیرش گردشگر، رقابت و خدمات رفاهی. نتایج این پژوهش نشان داد ۱۴ عامل اصلی در توسعه گردشگری آینده استان همدان تاثیرگذار است. این عوامل براساس تحلیل‌های سناریونویسی به ۴۱ وضعیت احتمالی می‌انجامد. بعد از تحلیل وضعیت‌های احتمالی ۴۱ سناریو با احتمال وقوع ضعیف، ۱۴ سناریو باور کردنی و ۵ سناریو با احتمال وقوع قوی در توسعه گردشگری استان همدان شناسایی شد. در نهایت برای سناریوهای مهم راهبردهایی برای توسعه گردشگری استان همدان بیان شد.

تقوایی و حسینی خواه (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان "برنامه ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده پژوهی و سناریونویسی یزد" آینده پژوهی و سناریونگاری در توسعه و بهبود صنعت گردشگری شهر یاسوج بر پایه روش تحلیل اثرات متقاطع و CIB موضوع مورد بررسی این تحقیق است. نتایج حاصل از پژوهش از میان ۳۷ عامل کلیدی، ۸ پیشران حیاتی از جمله؛ شرایط آب و هوایی و اقلیم، طرح جامع گردشگری، تأسیسات زیربنایی، رسانه‌ها، خدمات رفاهی، آداب و رسوم، بخش خصوصی و امنیت را به عنوان عوامل و پیشران‌های کلیدی توسعه صنعت گردشگری شهر یاسوج مشخص کرد. در نهایت پیشران‌های حیاتی در ۸۳ حالت با سه وضعیت تدوین و ۸۰ درصد وضعیت‌ها نشان از مطلوبیت و ۲۰ درصد نشان از ثبات و بحران سازمان فضایی صنعت گردشگری داشتند. مطلوب‌ترین سناریو، سناریوی شماره یک پیشنهاد گردیده که مبتنی بر حفظ، تدوین، افزایش، تعامل، توسعه، رشد کمی و کیفی، افزایش و بهبود امنیت خواهد بود.

۳ روش تحقیق

پژوهش مورد مطالعه از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. سطح جغرافیایی شامل پهنه جغرافیای روستایی شهرستان ارومیه و واحد تحلیل نقاط روستایی بوده است و نیز از طیف وسیعی از کارشناسان و نخبگان و با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند، ۲۰ نفر از نخبگان علمی و اجرایی به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند که درباره موضوع مورد مطالعه دانش و شناخت لازم را داشتند و پرسشنامه دلفی بین آنها توزیع شد؛ که در جدول زیر اسامی و سمت آنها مشخص شده است.

جدول ۱. جدول سمت و تعداد کارشناسان

ردیف	سمت	تعداد
۱	هیات علمی دانشگاه ارومیه	۵
۲	هیات علمی دانشگاه تبریز	۳
۳	کارشناسان سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ارومیه	۴
۴	کارکنان شهرداری شهرستان ارومیه	۶
۵	کارشناسان حیطة گردشگری	۲

نتایج به دست آمده بار دیگر به این افراد ارائه شد تا نظرهای خود را در صورت لزوم اصلاح کنند و همچنین، از آنها خواسته شد تا در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع به متغیرها بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها با اعداد در طیف صفر تا سه امتیاز دهند.

در این امتیازدهی، صفر به معنی «بدون تأثیر»، یک به معنی «تأثیر ضعیف»، دو به معنی «تأثیر متوسط»، سه به معنی «تأثیر زیاد» و به معنی «اثر گذاری مستقیم و غیرمستقیم به صورت بالقوه» است. سپس، امتیازها در ماتریس متقاطع وارد شدند و با استفاده از نرم افزار میک مک تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (مستقیم و غیرمستقیم) هر کدام از عوامل و متغیرهای زیر مجموعه آنها با دیگر عوامل سنجیده شدند (مجموع متغیرهای داده‌های سطرها، میزان تأثیرگذاری و مجموع داده‌های متغیرهای ستون‌ها، میزان تأثیرپذیری را نشان می‌دهند و با مشخص کردن نیروهای پیشران کلیدی نمودارهای لازم به عنوان خروجی به دست آمد. سپس در قسمت سناریونویسی از سناریو ویزارد بهره گرفته شد.

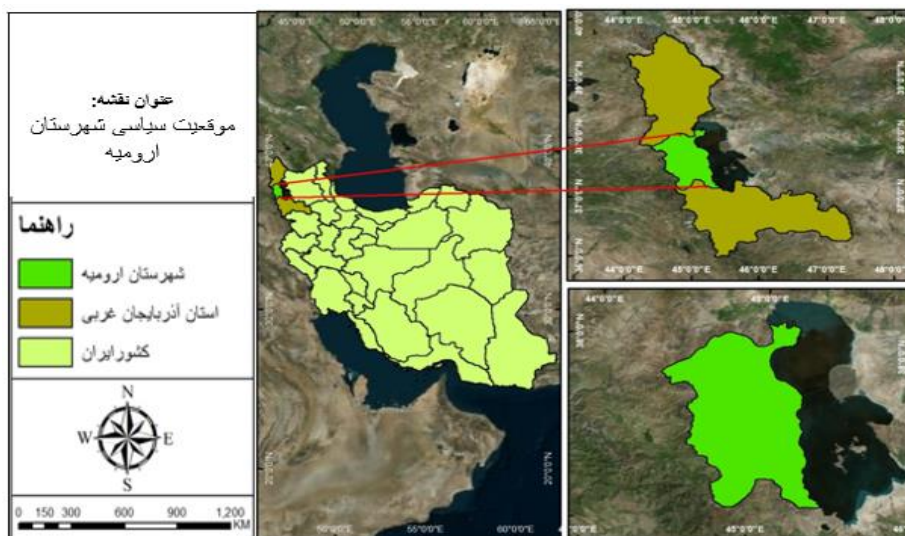
منطقه مورد مطالعه در پژوهش حاضر دربرگیرنده روستاهای واقع در محدوده سیاسی شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی می‌باشد. شهرستان ارومیه، مرکز استان آذربایجان غربی است، که در قسمت غربی آذربایجان در جلگه‌ای، در کنار دریاچه لاجوردی به همین نام گسترده شده است که به طول ۸۰ کیلومتر و عرض ۴۰ کیلومتر و به ارتفاع ۱۴۴۳ متر از سطح دریا روی زمین به شکل تپه مانندی در کنار دریاچه ارومیه است، به طوری که دریاچه ارومیه در شرق آن و دریاچه مارمیشو در غرب آن قرار دارد.

این شهرستان دارای ۱۱ روستای گردشگری در شهرستان ارومیه شناخته شده‌اند. براساس سرشماری سال ۹۵ جمعیت شهرستان ۱۵۶۵۰۴۰ نفر هست (سایت آمار ایران، ۱۳۹۷)، بر این اساس بیش از ۲۹ درصد از کل جمعیت استان را شامل می‌شود و پرجمعیت‌ترین شهرستان استان آذربایجان غربی می‌باشد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ طرح جامع شهر ارومیه؛ ۱۳۹۳).

جدول ۲. جدول تعداد آبادی های دارای سکنه تا سال ۱۳۹۶

شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه
ارومیه	۵۳۱۲	۵	۵	۲۰	۷۲۷	۶۴۴

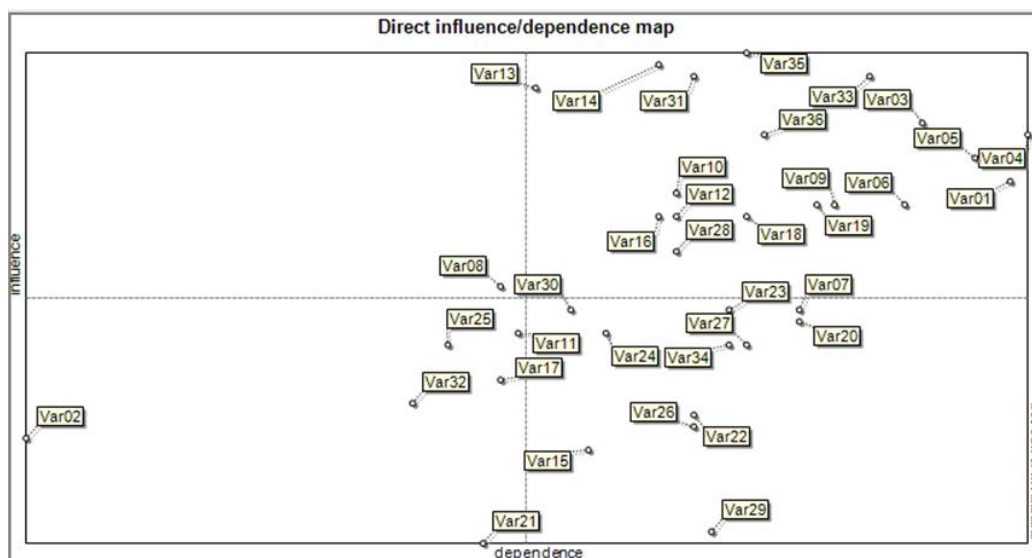
سالنامه آماری شهرستان ارومیه، ۱۳۹۶

شکل ۱. نقشه موقعیت سیاسی شهرستان ارومیه

۴) یافته‌های تحقیق

از نرم‌افزار میک‌مک و نحوه تحلیل ماتریس متقاطع برای استخراج عوامل کلیدی مؤثر در توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه استفاده شده و خروجی این نرم‌افزار (عوامل کلیدی) به عنوان ورودی نرم‌افزار سناریو ویزارد استفاده خواهند شد که در واقع، هدف اصلی تحقیق است. همان‌طور که پیش‌تر بیان شده است، ۳۶ عامل به عنوان عوامل مؤثر در توسعه گردشگری روستاهای شهرستان شناسایی و با نرم‌افزار میک‌مک برای استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری شهرستان ارومیه بررسی شده است.

شکل ۲. صفحه پراکنش متغیرها در موضوع بر اساس تأثیرات مستقیم در محور تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

متغیرهایی که در نزدیکی منطقه شمال غربی هستند، عامل‌های تأثیرگذار را نشان می‌دهد. در این موضوع با توجه به شکل شماره ۲ در این محدوده متغیری نداریم به جز متغیر ۱۳ (حس اعتماد گردشگر) که در شمال سیستم است. متغیرهای دو وجهی در ناحیه شمال شرقی شکل قرار گرفته‌اند. این متغیرها دارای دو ویژگی

مشترک تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری بالا هستند و هر عملی روی آنها در متغیرهای دیگر نیز تغییر ایجاد خواهد کرد که در این مطالعه متغیرهای ۱۴ افزایش فرهنگ گردشگرپذیری، ۳۱ تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری، ۳۶ خدمات رفاهی، ۳ رقابت پذیری، ۳۵ تاسیسات زیربنایی، ۵ میزان سرمایه گذاری در بخش گردشگری، ۴ میزان اشتغال در بخش گردشگری، ۱ میزان درآمد از گردشگری، ۶ تنوع فرصت‌های شغلی، ۹ بازاریابی، ۱۰ آگاهی جامعه محلی و گردشگران، ۱۲ آداب و رسوم، ۱۸ کیفیت منابع برای ایجاد انگیزه سفر مجدد در گردشگران، ۱۹ تورهای گردشگری، ۲۸ تخریب منابع گردشگری در محیط، ۱۶ بومی‌سازی، ۷ رونق صنایع دستی، ۲۳ نهادها و تشکل‌های فعال گردشگری، ۳۳ فضاها و گردشگری به عنوان متغیرهای دو وجهی شناخته شدند.

متغیرهای تنظیمی در نزدیکی مرکز شکل قرار گرفته‌اند. در واقع حالت تنظیمی دارند و گاهی به عنوان اهرم ثانویه عمل می‌کنند. بسته به سیاست‌هایی که برنامه‌ریزان و مدیران برای اهداف خود به کار می‌گیرد. این متغیرها قابلیت ارتقاء به متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای تعیین کننده یا متغیرهای کلیدی را دارند. در شکل متغیرهای تنظیمی کاملاً مشخص شده‌اند. در این مطالعه متغیرهای ۳۰ پوشش گیاهی و جانوری، ۸ مناسب بودن هزینه‌ها، ۲۵ تغییرات اقلیمی، ۱۱ امنیت اجتماعی به عنوان متغیرهای تنظیمی شناخته شدند.

نوع بعدی متغیرهای شناسایی شده، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه می‌باشند. باتوجه به شکل (۲) جایگاه این متغیرها در قسمت جنوبی شرقی نمودار می‌باشد. این متغیرها از تأثیرپذیری بسیار بالا از سیستم و تأثیرگذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. این متغیرها نتیجه و پیرو متغیرهای مستقل است. در این پژوهش متغیرهای تأثیرپذیر عبارتند از: ۲۰ منطقه بندی کاربری گردشگری، ۲۷ آگاهی‌های زیست محیطی بومیان، ۱۷ الگوبرداری روستاییان از رفتار گردشگران، ۲۴ آموزش کافی زیست محیطی به مدیران، ۳۴ شبکه حمل و نقل بین روستایی، ۲۲ مهارت‌های مرتبط با گردشگری، ۲۶ تخریب محیط در اثر ساخت خانه دوم، ۱۵ مشارکت و همبستگی، ۲۹ ظرفیت تحمل محیط زیست.

آخرین متغیرهای شناسایی شده در گراف تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل موردبررسی، متغیرهای مستقل می‌باشند؛ این متغیرها دارای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند. این متغیرها در قسمت جنوب غربی شکل قرار گرفتند (۳۲ مدیریت زمین، ۲۱ آسیب به ارزش‌های فرهنگی، ۲ افزایش قیمت سوخت). نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی این سیستم، حاکی از آن است که اکثر متغیرها در محدوده متغیرهای کلیدی هستند.

جدول ۳. جدول اثرگذاری و اثرپذیری شاخص‌های موثر در توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

متغیرهای تأثیرگذار	حس اعتماد گردشگر
متغیرهای تأثیرپذیر	بومی‌سازی، الگوبرداری روستاییان از رفتار گردشگران، منطقه‌بندی کاربری گردشگری، مهارت‌های مرتبط با گردشگری، آموزش کافی زیست محیطی به مدیران، تخریب محیط در اثر ساخت خانه دوم، آگاهی‌های زیست محیطی بومیان، ظرفیت تحمل محیط زیست، شبکه حمل و نقل بین روستایی
متغیرهای استراتژیک	تاسیسات زیربنایی، خدمات رفاهی، آگاهی جامعه محلی و گردشگران، آداب و رسوم، افزایش فرهنگ گردشگر پذیری، مشارکت و همبستگی، میزان درآمد از گردشگری، رقابت‌پذیری، میزان اشتغال در بخش گردشگری، میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران، رونق صنایع دستی، بازاریابی، کیفیت منابع برای ایجاد انگیزه سفر مجدد در گردشگران، تورهای گردشگری، نهاد ها و تشکل های فعال گردشگری، تخریب منابع گردشگری در محیط، تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری، فضاهای گردشگری
متغیرهای مستقل	افزایش قیمت سوخت، آسیب به ارزش های فرهنگی، مدیریت زمین
متغیرهای تنظیمی	مناسب بودن هزینه‌ها، امنیت اجتماعی، پوشش گیاهی و جانوری، تغییرات اقلیمی

تحلیل اولیه متغیر

جدول زیر تحلیل اولیه ویژگی داده‌های ماتریس را نشان می‌دهد.

جدول ۴. تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

مقدار	شاخص
۳۶	ابعاد ماتریس
۷۴	تعداد صفر
۵۰۹	تعداد یک
۵۳۷	تعداد دو
۱۷۶	تعداد سه
۱۲۲۲	جمع
۹۴/۲۹%	درجه پرشدگی

طبق نتایج نرم‌افزار درجه پرشدگی ماتریس ۹۴/۲۹ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب‌شده تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۲۲۲ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۷۲ رابطه، عددشان صفر بوده است که به این معنی است عوامل بر همدیگر تأثیر نگذاشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۵۰۹ رابطه، عددشان یک بوده است بدین معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند، ۵۳۷ رابطه، عددشان ۲ بوده است؛ بدین معنی که رابط تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند، ۱۷۶ رابطه، عددشان ۳ بوده است که حاکی از روابط عامل‌های کلیدی است و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را بیان می‌کند.

در این تحقیق باتوجه به اینکه هدف شناسایی، مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده و تاثیرگذار در توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه است، از متغیرهای تاثیرگذار به این دلیل که تاثیرگذارترین شاخص‌ها هستند و نیز متغیرهای ریسک که ظرفیت بسیار زیادی برای تبدیل شدن به عوامل کلیدی سیستم را دارند به‌عنوان مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده استفاده می‌شوند. در واقع در این پژوهش شاخص‌هایی که اثرگذاری مستقیم بالایی داشته‌اند، بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم را نیز داشته‌اند. ۱۲ شاخصی که رتبه ۱ تا ۱۲ را بدست آورده‌اند عوامل تاثیرگذار یا همان پیشران‌های توسعه گردشگری در این تحقیق شناخته می‌شوند.

جدول ۵. جدول فهرست عوامل کلیدی توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

علامت	فهرست عوامل کلیدی	علامت	فهرست عوامل کلیدی
Var4	حس اعتماد گردشگر	Var35	میزان درآمد از گردشگری
Var36	افزایش فرهنگ گردشگرپذیری	Var14	رقابت‌پذیری
Var5	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری	Var31	میزان اشتغال در بخش گردشگری
Var11	فضاهای گردشگری	Var33	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
Var10	تاسیسات زیربنایی	Var13	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
Var6	خدمات رفاهی	Var3	آگاهی جامعه محلی و گردشگران

بعداز مشخص شدن مهم‌ترین عوامل، وضعیت‌های مختلفی (حالات احتمالی مربوط به عوامل کلیدی) که برای هر یک از عوامل قابل تصور هستند و برای هر یک از عوامل متفاوت از سایر عوامل است، مشخص می‌شوند که طیفی از وضعیت‌های مختلف درباره توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه را در برمی‌گیرند. با توجه به وضعیت گردشگری در روستاهای شهرستان ارومیه و وضعیت‌های احتمالی آینده پیش‌روی توسعه گردشگری استان مجموعاً ۳۶ وضعیت مختلف برای ۱۲ عامل کلیدی طراحی شد که این وضعیت‌ها طیفی از شرایط مطلوب تا نامطلوب را شامل می‌شود. تعداد وضعیت‌های هر عامل نیز متناسب با میزان تاثیر گذاری و اهمیت آن از ۳ وضعیت احتمالی بوده است. از این ۳۶ وضعیت احتمالی، ۱۶٫۶ درصد وضعیت بحرانی، ۱۱٫۱۱ درصد وضعیت نسبتاً بحرانی یا در آستانه بحران، ۱۳٫۸۸ درصد وضعیت نسبتاً مطلوب و ۵۸٫۳۳ درصد هم وضعیت کاملاً مطلوب دارند. در مجموع ۲۷٫۷۷ درصد وضعیت نامطلوب و ۷۲٫۲۳ درصد وضعیت مطلوب داشته‌اند و بطور کلی می‌توان گفت تعداد وضعیت‌های مطلوب بر وضعیت‌های نامطلوب برتری دارند.

جدول ۶. عوامل کلیدی و وضعیت‌های احتمالی مربوط به توسعه گردشگری آینده روستاهای شهرستان ارومیه

عوامل کلیدی	عدم قطعیت‌ها	علامت	درجه مطلوبیت
میزان درآمد از گردشگری	افزایش میزان درآمد از گردشگری	A1	کاملاً مطلوب
	ادامه روند وضع موجود	A2	بحرانی
	وخیم‌تر شدن وضعیت میزان درآمد از گردشگری	A3	بحرانی
رقابت‌پذیری	بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود	B1	کاملاً مطلوب
	ادامه روند وضع موجود	B2	در آستانه بحران
	وخیم‌تر شدن وضعیت نسبت به روند وضع موجود	B3	بحرانی
میزان اشتغال در بخش گردشگری	بهبود میزان اشتغال در بخش گردشگری	C1	کاملاً مطلوب
	ادامه روند وضع موجود	C2	نسبتاً مطلوب

بحرانی	C3	وخیم‌تر شدن وضعیت نسبت به روند وضع موجود	
کاملاً مطلوب	D1	افزایش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
بحرانی	D2	ادامه روند وضع موجود	
بحرانی	D3	کاهش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	
کاملاً مطلوب	E1	بهبود روند تنوع فرصت‌های شغلی بخش گردشگری	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
در آستانه بحرانی	E2	ادامه روند وضع موجود	
بحرانی	E3	عدم تنوع فرصت‌های شغلی بخش گردشگری	
کاملاً مطلوب	F1	برنامه‌ریزی در جهت افزایش آگاهی جامعه محلی و گردشگران	آگاهی جامعه محلی و گردشگران
بحرانی	F2	ادامه روند وضع موجود	
بحرانی	F3	کاهش میزان آگاهی جامعه محلی و گردشگران	
کاملاً مطلوب	G1	افزایش حس اعتماد گردشگر	حس اعتماد گردشگر
در آستانه بحران	G2	ادامه روند وضع موجود در ارتباط با وضعیت حس اعتماد گردشگران	
بحرانی	G3	وخیم‌تر شدن وضعیت نسبت به روند وضع موجود	
کاملاً مطلوب	H1	افزایش فرهنگ گردشگرپذیری	فرهنگ گردشگرپذیری
در آستانه بحران	H2	ادامه روند وضع موجود	
بحرانی	H3	کاهش فرهنگ گردشگرپذیری	
کاملاً مطلوب	J1	کاهش تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری
نسبتاً مطلوب	J2	حفظ روند وضع موجود	
بحرانی	J3	افزایش تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری	
کاملاً مطلوب	I1	افزایش فضاهای گردشگری	فضاهای گردشگری
حفظ وضع موجود	I2	ادامه روند وضع موجود	
بحرانی	I3	کاهش فضاهای مربوط به بخش گردشگری	
کاملاً مطلوب	K1	بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری	تاسیسات زیربنایی
بحرانی	K2	ادامه روند موجود در ارتباط با میزان تاسیسات زیربنایی	
بحرانی	K3	وخیم‌تر شدن وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری	
کاملاً مطلوب	M1	بهبود شدن میزان خدمات رفاهی	خدمات رفاهی
در آستانه بحران	M2	ادامه وضعیت موجود در ارتباط با خدمات رفاهی	
بحرانی	M3	وخیم‌تر شدن وضعیت میزان خدمات رفاهی	

بررسی سناریوهای پژوهش

۳۶ وضعیت احتمالی برای ۱۲ عامل کلیدی موثر بر توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه متصور شد. سناریوهای ارائه شده که شامل همه وضعیت‌های احتمالی آینده پیش روی توسعه گردشگری شهرستان می‌باشد. نتیجه سناریوییزارد عبارت است از: ۳ سناریوی با سازگاری قوی، ۱۰۰۰ سناریوی با سازگاری ضعیف و ۳۲ سناریوی ناسازگار. نتایج نشان می‌دهد ۳ سناریو احتمال وقوع بیشتری در توسعه گردشگری آینده روستاهای شهرستان ارومیه دارند. از ۳ سناریوی با سازگاری قوی، سناریوی شماره ۲ وضعیت مطلوب‌تری نسبت به سناریوی شماره ۱ و ۳ دارد سپس سناریوی شماره ۱ و ۳. ویژگی این سناریوها عبارت است از:

سناریوی ۲: از نظر میزان درآمد حاصل از گردشگری: افزایش میزان درآمد حاصل از گردشگری؛ از نظر رقابت-پذیری: بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود؛ از نظر میزان اشتغال در بخش گردشگری: بهبود میزان اشتغال در بخش گردشگری؛ از نظر میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری: افزایش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری؛ از نظر تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر آگاهی جامعه محلی و گردشگران: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر حس اعتماد گردشگر: افزایش حس اعتماد گردشگر؛ از نظر فرهنگ گردشگرپذیری: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری: حفظ روند وضع موجود؛ از نظر فضاهای گردشگری: افزایش فضاهای گردشگری؛ از نظر تاسیسات زیربنایی: بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری؛ از نظر خدمات رفاهی: بهتر شدن میزان خدمات رفاهی. وضعیت-های احتمالی این سناریو شامل ۸ وضعیت کاملاً مطلوب، ۱ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۲ وضعیت در آستانه بحران و ۱ وضعیت بحرانی است.

سناریوی ۱: از نظر میزان درآمد حاصل از گردشگری: افزایش میزان درآمد از گردشگری؛ از نظر رقابت‌پذیری: بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود؛ از نظر میزان اشتغال در بخش گردشگری: بهبود میزان اشتغال در بخش گردشگری؛ از نظر میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری: افزایش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری؛ از نظر تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر آگاهی جامعه محلی و گردشگران: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر حس اعتماد گردشگر: وخیم‌تر شدن وضعیت نسبت به روند وضع موجود؛ از نظر فرهنگ گردشگرپذیری: افزایش فرهنگ گردشگرپذیری؛ از نظر تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری: حفظ روند وضع موجود؛ از نظر فضاهای گردشگری: افزایش فضاهای گردشگری؛ از نظر تاسیسات زیربنایی: بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری؛ از نظر خدمات رفاهی: بهتر شدن میزان خدمات رفاهی. وضعیت‌های احتمالی این سناریو شامل ۷ وضعیت کاملاً مطلوب، ۱ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۱ وضعیت در آستانه بحران و ۲ وضعیت بحرانی است.

سناریوی ۳: از نظر میزان درآمد حاصل از گردشگری: وخیم‌تر شدن وضعیت میزان درآمد از گردشگری؛ از نظر رقابت‌پذیری: بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود؛ از نظر میزان اشتغال در بخش گردشگری: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری: کاهش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری؛ از نظر تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران: بهبود روند تنوع فرصت‌های شغلی بخش گردشگری؛ از نظر آگاهی جامعه محلی و گردشگران: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر حس اعتماد گردشگر: افزایش حس اعتماد گردشگر؛ از نظر فرهنگ گردشگرپذیری: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری: حفظ روند وضع موجود؛ از نظر فضاهای گردشگری: ادامه روند وضع موجود؛ از نظر تاسیسات زیربنایی: بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری؛ از نظر خدمات رفاهی: بهتر شدن میزان خدمات رفاهی. وضعیت‌های احتمالی این سناریو شامل ۵ وضعیت کاملاً مطلوب، ۳ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۱ وضعیت در آستانه بحران و ۳ وضعیت بحرانی است. این سناریو، سناریو نامطلوب می‌باشد که عوامل کلیدی در نامطلوب‌ترین وضعیت محتمل نسبت به وضعیت مطلوب خود پیش‌بینی شده‌اند و از دو سناریو قبل ضعیف‌تر است. سناریوهای فوق سناریوهای با سازگاری قوی هستند و به این معنا نیست که بیشترین درصد وقوع را داشته باشند. این سناریوها مشتق از وضعیت‌های احتمالی هستند که بیشترین سازگاری را با هم دارند و با برنامه‌ریزی و مدیریت دقیق، به وقوع پیوستن آنها دور از ذهن نیست.

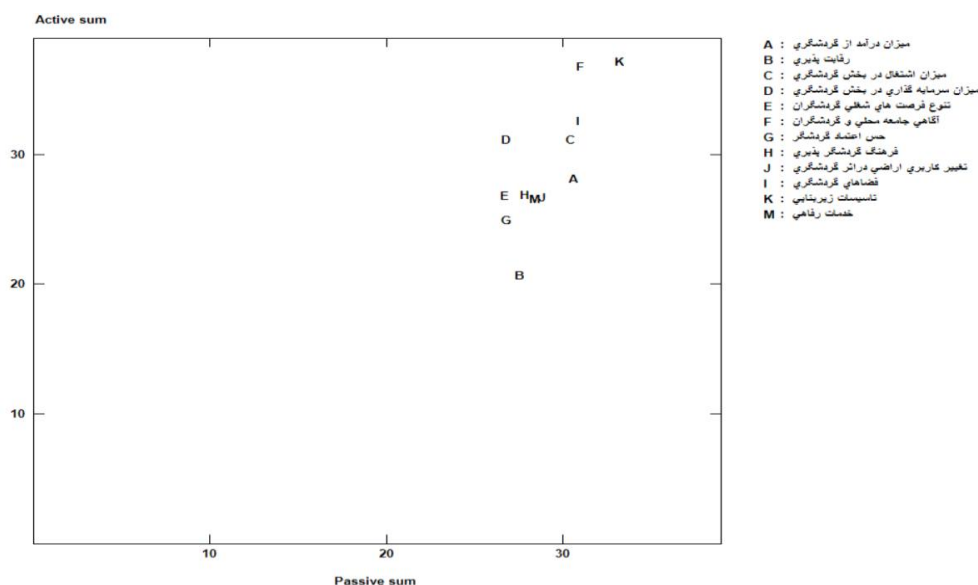
بنابر تعریف وضعیت‌های محتمل در سه طیف مطلوب، ایستا و نامطلوب می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت‌های مطلوبی که در سناریوهای قوی تحقیق به دست آمده اند تعداد وضعیت‌های مطلوب بر وضعیت‌های نامطلوب برتری دارند. در واقع این سناریوها وضعیت مطلوبی را برای آینده‌ی گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه متصور شده‌اند. از میان سناریوهای قوی، یک سناریو شرایط امیدوارکننده و مطلوب، یک سناریو حالتی ایستا و بینابین و سناریوی دیگر وضعیت بحرانی و نامطلوب را نشان می‌دهند.

جدول ۷. سناریوهای قوی در نرم‌افزار سناریو ویزارد

سناریوی اول		
کد سناریو	سناریوها	پیشران‌های کلیدی
A1	افزایش میزان درآمد حاصل از گردشگری	میزان درآمد حاصل از گردشگری
B1	بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود	رقابت‌پذیری
C1	بهبود میزان اشتغال در بخش گردشگری	میزان اشتغال در بخش گردشگری
D1	افزایش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
E2	ادامه روند وضع موجود	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
F2	ادامه روند وضع موجود	آگاهی جامعه محلی و گردشگران
G3	وخیم‌تر شدن وضعیت نسبت به روند وضع موجود	حس اعتماد گردشگر
H1	افزایش فرهنگ گردشگرپذیری	فرهنگ گردشگرپذیری
J2	حفظ روند وضع موجود	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری
I1	افزایش فضاهای گردشگری	فضاهای گردشگری
K1	بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری	تاسیسات زیربنایی
M1	بهبتر شدن میزان خدمات رفاهی	خدمات رفاهی
سناریوی دوم		
کد سناریو	سناریوها	پیشران‌های کلیدی
A1	افزایش میزان درآمد حاصل از گردشگری	میزان درآمد حاصل از گردشگری
B1	بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود	رقابت‌پذیری
C1	بهبود میزان اشتغال در بخش گردشگری	میزان اشتغال در بخش گردشگری
D1	افزایش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
E2	ادامه روند وضع موجود	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
F2	ادامه روند وضع موجود	آگاهی جامعه محلی و گردشگران
G1	افزایش حس اعتماد گردشگر	حس اعتماد گردشگر
H2	ادامه روند وضع موجود	فرهنگ گردشگرپذیری
J2	حفظ روند وضع موجود	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری
I1	افزایش فضاهای گردشگری	فضاهای گردشگری
K1	بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری	تاسیسات زیربنایی
M1	بهبتر شدن میزان خدمات رفاهی	خدمات رفاهی
سناریوی سوم		
کد سناریو	سناریوها	پیشران‌های کلیدی
A3	وخیم‌تر شدن وضعیت میزان درآمد حاصل از گردشگری	میزان درآمد حاصل از گردشگری

B1	بهبود تدریجی رقابت پذیری نسبت به وضع موجود	رقابت پذیری
C2	ادامه روند وضع موجود	میزان اشتغال در بخش گردشگری
D3	کاهش میزان سرمایه گذاری در بخش گردشگری	میزان سرمایه گذاری در بخش گردشگری
E1	بهبود روند تنوع فرصت های شغلی بخش گردشگری	تنوع فرصت های شغلی گردشگران
F2	ادامه روند وضع موجود	آگاهی جامعه محلی و گردشگران
G1	افزایش حس اعتماد گردشگر	حس اعتماد گردشگر
H2	ادامه روند وضع موجود	فرهنگ گردشگر پذیری
J2	حفظ روند وضع موجود	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری
I2	ادامه روند وضع موجود	فضاهای گردشگری
K1	بهبود وضعیت میزان تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری	تاسیسات زیربنایی
M1	بهبود شدن میزان خدمات رفاهی	خدمات رفاهی

شکل ۳، سیستم شبکه است. سیستم شبکه، به ارزیابی نقش عوامل کلیدی در سیستم تحلیل می پردازد که در واقع گام آماده سازی است که برای ساخت سناریوی حقیقی مورد استفاده قرار می گیرد. نحوه محاسبه سیستم شبکه از محاسبه جمع همه اثرات اعمال شده توسط یک عامل کلیدی^۱ و برای محاسبه همه اثرات اعمال شده روی یک عامل کلیدی^۲ می باشد.

شکل ۳. شبکه سیستم سناریوهای توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

عوامل کلیدی قرار گرفته در گوشه سمت راست بالای نمودار (A)، عوامل کلیدی هستند که اثر قوی را روی سیستم اعمال می کنند و در همان زمان اثر قوی را حس می کنند. این نوع از عوامل کلیدی معمولاً به پیدایش بالقوه رفتار پیچیده سیستم متصل می شود. همه عوامل کلیدی این موضوع در این قسمت قرار گرفته اند و اثر قوی روی موضوع دارند. این عوامل عبارتند از :

^۱ active sum: از طریق جمع کردن همه مقادیر اثر در درون سطر عامل کلیدی

^۲ passive sum: از طریق جمع کردن همه مقادیر اثر در درون ستون عوامل کلیدی

- ✓ A : میزان درآمد حاصل از گردشگری
- ✓ B : رقابت پذیری
- ✓ C : میزان اشتغال در بخش گردشگری
- ✓ D : میزان سرمایه گذاری در بخش گردشگری
- ✓ E : تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
- ✓ F : آگاهی جامعه محلی و گردشگران
- ✓ G : حس اعتماد گردشگر
- ✓ H : فرهنگ گردشگر پذیری
- ✓ J : تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری
- ✓ I : فضاهای گردشگری
- ✓ K : تاسیسات زیربنایی
- ✓ M : خدمات رفاهی

(۵) نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری به عنوان یکی از بزرگترین صنایع جهان، تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه میزبان می‌گذارد و با توجه به مزایا و منافع که می‌تواند برای یک منطقه ایجاد کند، لازم است برای آن برنامه ریزی و مدیریت هدفمندی صورت گیرد. امروزه در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری، استفاده از روش‌های نوین آینده پژوهی به‌خصوص سناریونویسی به دلیل تدوین راهبردهای انعطاف‌پذیر برای حل مسائل سرزمینی راه‌گشا است.

طبق نتایج به دست آمده، سناریوهای قوی تحقیق شامل سه سناریوی مطلوب، ایستا و نامطلوب می‌شود؛ که در این پژوهش سناریوی مطلوب به صورت متمرکزتر و با تفصیل بیشتر مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. سناریوی مطلوب سناریویی است که تمامی عوامل کلیدی، مطلوب‌ترین و بهترین وضعیت محتمل را دارند، وضعیت‌های احتمالی این سناریو شامل ۸ وضعیت کاملاً مطلوب، ۱ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۲ وضعیت در آستانه بحران و ۱ وضعیت بحرانی است. بنابر تعریف وضعیت‌های محتمل در سه طیف مطلوب، ایستا و نامطلوب می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت‌های مطلوبی که در سناریوهای قوی تحقیق به دست آمده اند تعداد وضعیت‌های مطلوب بر وضعیت‌های نامطلوب برتری دارند. در سناریوی مطلوب، ۸ عامل کلیدی مهمترین عوامل پیش برنده توسعه گردشگری شهرستان ارومیه هستند که در صورت تحقق این عوامل، وضعیت گردشگری شهرستان ارومیه به مراتب از وضع موجود بهتر خواهد شد. وضعیت‌های احتمالی انتخاب شده در این سناریو عبارتند از: افزایش میزان درآمد حاصل از گردشگری در روستاهای شهرستان؛ بهبود تدریجی رقابت‌پذیری نسبت به وضع موجود؛ بهبود میزان اشتغال در بخش گردشگری؛ افزایش میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری؛ ادامه روند وضع موجود تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران؛ ادامه روند وضع موجود آگاهی جامعه محلی و گردشگران؛ افزایش حس اعتماد گردشگر؛ ادامه روند وضع موجود فرهنگ گردشگرپذیری؛ حفظ روند وضع موجود تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری؛ افزایش فضاهای گردشگری؛ بهبود وضعیت تاسیسات زیربنایی در بخش گردشگری و در نهایت بهتر شدن میزان خدمات رفاهی که همه این عوامل تأثیرات مثبت زیادی بر عامل‌های توسعه‌ی گردشگری دارند. در

مورد نتایج به دست آمده از سناریو شماره ۱ وضعیت‌های احتمالی این سناریو شامل ۷ وضعیت کاملاً مطلوب، ۱ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۱ وضعیت در آستانه بحران و ۲ وضعیت بحرانی است. در این سناریو که از سناریو قبلی ضعیف‌تر است تنها عواملی که وضعیت محتمل در آنها متفاوت از سناریو شماره ۲ می باشد در دو مورد از شاخص‌ها است که یکی از نظر حس اعتماد گردشگر است که وخیم‌تر شدن وضعیت نسبت به روند وضع موجود و دیگری از نظر فرهنگ گردشگرپذیری می‌باشد که افزایش فرهنگ گردشگرپذیری خروجی‌های سناریو شماره ۱ در نرم افزار سناریو ویزارد می‌باشند. این سناریو در واقع همان سناریو ایستا در طیف می‌باشد که در آن شرایطی بین مطلوب و نامطلوب برای روستاهای شهرستان ارومیه ارائه شده است. و اما وضعیت‌های احتمالی سناریو ۳ شامل ۵ وضعیت کاملاً مطلوب، ۳ وضعیت نسبتاً مطلوب، ۱ وضعیت در آستانه بحران و ۳ وضعیت بحرانی است. این سناریو، سناریو نامطلوب می‌باشد که عوامل کلیدی در نامطلوب‌ترین وضعیت محتمل نسبت به وضعیت مطلوب خود پیش‌بینی شده‌اند و از دو سناریو قبل ضعیف‌تر است. در نتیجه، چشم‌انداز این دو سناریو نشان‌دهنده یک وضعیت از گردشگری منفعل خواهد بود. در مجموع نتایج این پژوهش در بخش‌های زیادی نتایج کارهای قبلی صورت گرفته در این حوزه را تایید می‌کند از جمله می‌توان به بهبود وضعیت زیرساختی، آگاهی جامعه محلی از گردشگری، بهبود وضعیت شغلی، تنوع شغلی، افزایش درآمد، فرهنگ گردشگرپذیری و غیره اشاره کرد که در مطالعات زالی و عطریان (۱۳۹۵) و تقوایی و حسینی خواه (۱۳۹۶) هم به همین نتایج رسیده بودند. البته در برخی موارد هم نتایجی متفاوت با کارهای دیگران حیدری ساریان (۱۳۹۶) و ویلیام (۲۰۱۶) به دست آمده است که از آن جمله می‌توان به حس اعتماد گردشگر و تغییر کاربری اراضی در نتیجه گردشگری است. باتوجه به اینکه روستاهای شهرستان ارومیه ظرفیت و پتانسیل بالای گردشگری دارند اما هنوز بطور کامل از این پتانسیل‌ها استفاده نشده است. در این راستا و با توجه به نتایج حاصل از تحقیق، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود؛

- ایجاد زمینه‌های مشارکت محلی مردم و جامعه محلی در امور مربوط به گردشگری؛
- برنامه‌ریزی و سیاستگذاری جهت جلوگیری از تغییر کاربری اراضی در نتیجه فعالیت‌های گردشگری؛
- ایجاد شرایط عملی جهت انتفاع‌رسانی اقتصادی و مالی گردشگری برای جامعه محلی و میزبان؛
- تبلیغات بیشتر جهت شناساندن و معرفی جاذبه‌های گردشگری روستایی شهرستان ارومیه؛
- برگزاری جشن‌ها و مراسم مختلف بومی و محلی و اطلاع‌رسانی در مقیاس منطقه‌ای و ملی جهت جذب گردشگر؛
- اصلاح و بهبود شیوه تبلیغات مربوط به جذب و تکرار گردشگر در محدوده؛
- فراهم بودن زیرساخت‌های اقامت و پذیرایی برای بهبود و توسعه گردشگری؛
- افزایش اشتغال به منظور افزایش درآمد افراد جامعه محلی؛ و
- حفظ امنیت سیاسی و اقتصادی روستاهای شهرستان ارومیه در جهت مطمئن ساختن گردشگران.

برای رسیدن به توسعه پایدار گردشگری باید تحقیقات متناوبی انجام شده و برنامه ریزی‌های امور از این طریق انجام شود. برنامه ریزی‌هایی جامع و یکپارچه، که همه بخش‌های گردشگری را مد نظر قرار دهد. شاید نتوان همه این مسائل را در قالب یک الگو برای کمک به گردشگری در روستاهای شهرستان ارومیه ارائه داد، اما، باید برای برنامه‌ریزی در زمینه هر کدام از این مسائل، تمهیداتی اندیشید و عملیاتی کردن این برنامه‌ها باید به طور اساسی و جدی دنبال شوند.

۶ منابع

- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان آذربایجان غربی، (۱۳۹۷).
- استانداری آذربایجان غربی؛ گزارش اقتصادی - اجتماعی استان آذربایجان غربی، معاونت و برنامه ریزی، (۱۳۹۷)، انتشارات سما.
- براززاده، مهدی، داداشپور، هاشم، مطوف، شریف، (۱۳۹۳)، بررسی و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه منطقه ای با رویکرد آینده پژوهی مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی، مجله علمی - پژوهشی برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، سال چهارم، شماره دوم، صص ۱۰۴-۷۹.
- تقوایی، مسعود؛ حسینی خواه؛ حسین، (۱۳۹۶)، برنامه ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده پژوهی و سناریونویسی مطالعه موردی: شهر یاسوج، مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۳۰-۸.
- حسن نژاد، معصومه و حکیم دوست، سید یاسر، (۱۳۹۳)، راهکارهای توسعه طبیعت گردی در منطقه جواهرده شهرستان رامسر در چارچوب مدل SWOT، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۱۰۶، صص ۲۴-۲۹.
- حیدری ساربان، وکیل، (۱۳۹۶)، عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه مردم محلی، مطالعه موردی: دهستان سردابه شهرستان اردبیل، گردشگری و توسعه، سال ۶، شماره ۳، صص ۱۷۷-۱۹۸.
- زالی، نادر، عطریان، فروغ، (۱۳۹۵)، تدوین سناریوهای توسعه گردشگری منطقه ای براساس اصول آینده پژوهی، مورد مطالعه: استان همدان، فصلنامه آمایش سرزمین، دوره ۵، هشتم، شماره اول، صص ۱۳۱-۱۰۷.
- زاهدی، شمس السادات، نگین، خانلو، (۱۳۹۰)، آینده پژوهی پاسخگویی سازمان های غیردولتی حوزه سلامت و بهداشت ایران ۱۴۰۴، علوم مدیریت ایران، دوره ۶، شماره ۲۱، صص ۴۷-۷۶.
- عطریان، فروغ، عظیمی، نورالدین، زالی، نادر، (۱۳۹۴)، آینده نگاری راهبردی و سیاست گذاری توسعه گردشگری منطقه ای با رویکرد سناریونویسی (نمونه موردی: استان همدان)، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان.
- قنبری، ابوالفضل و معصومه آدمی، (۱۳۹۷)، نقش گردشگری در تغییرات زندگی ساکنان مقصد (نمونه موردی مطالعه: شهر تبریز)، آمایش جغرافیایی محیط، دوره ۸، شماره ۲۸، صص ۱۶۹-۱۹۰.
- محمدی یگانه، بهروز، مهدیزاده، غفت، مهدیزاده، عصمت، هاشمی، صدیقه، (۱۳۹۲)، امکان سنجی استقرار اماکن تفریحی - اقامتی به منظور توسعه گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دره شهر)، جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره ۲، شماره ۷، صص ۷۹-۹۴.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۷)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، نتایج تا سطح آبادی.
- موسوی، میر نجف؛ جلالیان، اسحاق و کهکی، فاطمه سادات، (۱۳۹۶)، تدوین سناریوهای عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری استان آذربایجان غربی با استفاده از سناریو ویزارد، گردشگری شهری، دوره ۴، شماره ۳، صص ۶۲-۴۹.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C., & Vogt, C. A. . 2005, **Residents perceptions of community tourism impacts**. *Annals of tourism research*, 32(4), PP. 1056- 1076.
- Bramwell, B., & Lane, B., 2009, **Priorities in sustainable tourism research**. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(1), PP. 1-4.
- George, W., Mair, Heather., Reid, Donald., 2009, **Rural Tourism Development: Localism and Cultural Change**, Published by Channel View Publications.
- Getz, D., Carlsen, J., 2007, **characteristics and goals of family and own operated business in the rural tourism and hospitality sectors**. *Tourism management*, 6(21), PP. 546-550.
- Mai , Thanh , Smith , Carl., 2018, **Scenario-based planning for tourism development using system dynamic modelling: A case study of Cat Ba Island, Vietnam**” *journal of Tourism Management*, PP. 335-354.
- Scott, D., Gossling, S. and Hall, M., 2012, **international tourism and climate change**, Wiley International Reviews.

- William Mackenzie Wright , Daniel., 2016, **Hunting humans: A future for tourism in 2200**” jurnal Futures, PP. 34–46.
- Yuyan Luo, Yu Mou, Zhong Wang, Zerui Su, Yong Qin., 2019, **Scenario-based planning for a dynamic tourism system with carbon footprint analysis: A case study of Xingwen Global Geopark, China**” Journal Pre-proof, pag : 1-30.